

حضور زنان در آستان قدس رضوی به روایت اسناد

خداوند از مؤمنی که نسبت به برادر مؤمن خود نیت بد داشته باشد، هیچ عملی را نمی‌پذیرد.

زهر از زنگنه | حاج

خانم که تازه از جلسه قرآن برگشته همزمان با ما می‌رسد و در راه روی ما باز می‌کند تا میهمان خانواده حمید شویم. وارد خانه‌اش در محله رضاییه می‌شویم. حاج آقا هم در منزل است و با روی خوش به ما خوش آمد می‌گوید. محمدآقا ۳۰ سال به عنوان خادم حرم مطهر در خدمت زائران امام رضا(ع) بوده و ۲۰ سال است با همسرش در منزلشان، افتخار پذیرایی از زائران آقا را دارد. با آن‌ها به گفت‌وگو می‌نشینیم تا درباره میزبانی از زائران امام رضا(ع) گپ بزنیم.

■ ۷۰ سال خدمت پدر و پسر در حرم رضوی محمد حمید اصالتاً مشهدی است و سال ۱۳۳۴ متولد شده؛ از همان بچگی سر سفره بابرکت حضرت رضا(ع) ننشسته و قد کشیده است. پدر مرحومش هم در آستان قدس رضوی شاغل بوده است. در جوانی تعمیرگاه موتور داشته و حدود سال ۱۳۶۰ با کمک پدرش در حرم به عنوان نگهبان مشغول می‌شود. ۳۰ سال کامل توفیق خدمت در حرم امام رضا(ع) را داشته است. ۶ سال آخر این خدمت ماندگار، برایش دلچسب‌تر هم شده و او هر روز به عنوان نگهبان، کار خود را کنار گنبد طلایی حضرت آغاز می‌کرده است. البته حاج‌محمدآقا فقط به صورت اداری بازنشسته شده و در واقع خدمت به زائران را در شکلی دیگر و در خانه پرمهرش ادامه داده است. گفتن از پدری که دیگر کنار خانواده نیست پخش اول صحبت حاج‌محمد است که می‌گوید: «پدرم میرزااحمد آدم فنی‌ای بود و در تأسیسات حرم کار می‌کرد. تمام جزئیات قسمت‌های فنی صحن‌ها و ساختمان‌های حرم را بلد بود. ۳۰ سال تمام در حرم خدمت کرد. بعد از بازنشستگی هم به خاطر مهارت خاص و بی‌نظیرش دوباره دعوت به کار شد و ۱۰ سال دیگر در حرم کار کرد یعنی ۴۰ سال از عمرش را در خدمت امام رضا(ع) بود. علاقه او به این مسیر و تشویق و پیگیری‌ش من را هم در این راه پرسعادت قرار داد».

■ معصومه خانم، پرستار و میهمان‌دار معصومه شعبانی مقدم بانوی این خانه است. او متولد ۱۳۴۳ در مشهد است. در سال ۶۰ با محمدآقا ازدواج کرده و حالا صاحب پنج فرزند هستند. برایمان تعریف می‌کند: «چهار سال اول ازدواج را با خانواده پدر شوهرم زندگی می‌کردیم. چند سال بعد را هم در خانه دیگری بودیم. بعد از آن هم تا امروز در این خانه سکونت داریم». متأسفانه این روزها حاج‌محمد به واسطه بیماری حال چندان مساعدی ندارد و سال‌ها زمینه بیماری داشته که به قول خودش اگر هر جای

در کتاب «گزیده اسناد حضور زنان در آستان قدس رضوی از صفویه تا پهلوی اول» اسنادی از حضور زنان در حرم مطهر رضوی معرفی شده که نشان می‌دهد زنان نقش‌های گوناگونی همچون خدمت به زائران و انجام امور خیریه وقف و نذر را در حرم مطهر رضوی ایفا می‌کردند.

روایتی از سیره

خانواده آقای حمید ۲۰ سال است پذیرای زائران هستند

خانه‌ای که برکتش از میهمان هاست

الحمدلله از روزی که نان امام رضا(ع) را می‌خوریم خبر خدا ما را به خودمان وا نگذاشته است. اگر از کسی طلبکار نیستیم به کسی هم بدهکار نیستیم. الان هم هر کاری بخواهیم برای حضرت بکنیم کم است.

دیگری غیر از حرم بود نمی‌توانست کار کند. البته بیماری امروزه‌اش، کار را برای معصومه‌خانم سخت کرده و او از محمد آقا پرستاری می‌کند. سن بالا و درگیری با بیماری هم از اراده این خانواده برای پذیرایی از زائران امام رضا(ع) کم نکرده و در سال‌های اخیر، همواره قسمتی از خانه خود را در اختیار زائران قرار داده‌اند. معصومه‌خانم از زندگی‌شان بیشتر می‌گوید: «الحمدلله از روزی که نان امام رضا(ع) را می‌خوریم خدا ما را به خودمان وا نگذاشته است. اگر از کسی طلبکار نیستیم به کسی هم بدهکار نیستیم. الان هم هر کاری بخواهیم برای حضرت بکنیم کم است. اگر خانه‌مان را در اختیار زائر قرار می‌دهیم در برابر کرامت و بزرگواری آقا هیچ است».

معصومه خانم از زندگی‌شان بیشتر می‌گوید: «حساب زائرانی که تا به حال میزبان ما بودند را ندارم اما از تمام شهرهای ایران میهمان داشتیم. خیلی هم از طرف آن‌ها مورد محبت قرار گرفتیم و به شهرهایشان دعوت شدیم اما به دلیل شرایط جسمی حاج‌آقا نمی‌توانیم برویم».

این زوج با آستان قدس هم در ارتباط هستند و پس از اینکه کارشناسان آستان برای بازدید به منزلشان آمده‌اند و تأیید میزبانی آن‌ها، هر سال زائرانی را معصومه شعبانی مقدم از سال‌ها پیش می‌گوید

زنان در دارالشفا (خادم بیماران، عزب دارالشفا، بیماردار و داروساز) است. همچنین زنان شاغل در پرورشگاه آستان قدس و دبستان رضوی، متولیان زن در موقوفات آستان قدس و مشاغل اداری زنان مطالب دیگر این بخش را شامل می‌شود. بخش دوم کتاب نیز به معرفی اسناد نذورات و موقوفات زنان به

بن موسی‌الرضا(ع) رو به یکی از خدمه کرد و پرسید: «این کیست که با شما کار می‌کند؟» خادم گفت: «غلامی است که به ما کمک می‌کند و در آخر هم چیزی به او می‌دهیم». امام پرسید: «اجرت او را معین کرده‌اید؟» خادم گفت: «نه! هر چه به او

برای اسکان به منزل آن‌ها می‌فرستند. از طرف آستان قدس در جشنواره کرامت تجلیل شده‌اند و تابلویی به آن‌ها اهدا شده که روی آن نوشته شده «این خانه میزبان زائران ارض اقدس رضوی است».

اجابت خواسته دل

مادر این خانواده از امام رضا(ع) فقط سلامتی همسرش را می‌خواهد و می‌گوید: «من که هرچه از آقا خواستم دست رد به سینه‌ام نزده است. هر موقع دلم می‌گیرد یا حتی خیلی خوشحالم به حرم می‌روم و با حضرت درد دل می‌کنم. هر موقع هم برای عرض درخواستی از آقا به حرم رفته‌ام نشانه‌ای به من رسیده است. مثلاً روزی برای طلب زیارت کربلا به حرم رفتم. دلم شکست و خیلی دعا کردم. برای خواندن زیارت ننشسته بودم که یک خانم عراقی کنارم نشست. حرم شلوغ بود و جایم را برای نماز خواندن به او دادم. وقتی می‌خواستم بروم چادرم را کشید و یک زیارت‌نامه عراقی، یک مهر کربلا و یک تکه از پارچه ضریح امام حسین(ع) به من داد. در دل گفتم این‌ها نشانه است و حاجت روا خواهم شد. همین‌طور هم شد و همان سال با فاصله کمی از آن روز برای زیارت سیدالشهدا(ع) به کربلا رفتم».

کرامات امام مهربان

معصومه خانم از معجزات امام مهربانی برایمان می‌گوید: «یادم هست چهار سال پیش در راه برگشت از حرم کنار ایستگاه بهداشت پنجره خانواده‌ای را دیدم که کنار خیابان چادر زده بودند. به آن‌ها نزدیک شدم و گفتم ما چنین فضایی در منزل داریم و می‌توانیم میزبان شما باشیم. اهل کرج بودند و برای زیارت و گرفتن شفای دخترشان به مشهد آمده بودند. خیلی دنبال مکانی برای اسکان گشته بودند اما به خاطر گرانی نتوانسته

بودند جایی برای خود پیدا کنند. برای همین اول باور نمی‌کردند ما به صورت رایگان منزل‌مان را در اختیارشان قرار می‌دهیم. دختر جوانشان مدتی قبل با ماشین تصادف کرده بود و نمی‌توانست راه برود. اما به لطف حضرت رضا(ع) در همان ایام شفا پیدا کرد و خاطره خوشی برای آن‌ها و ما رقم خورد».

او ادامه می‌دهد: «البته قبل‌تر از این‌هم در این خانه شاهد لطف و کرامات آقا بوده‌ایم. سال‌ها پیش خدایامرز پدر شوهرم مریض شد و دکترها جوابش کرده بودند. چند روزی برای استراحت به منزل ما آمد. یک روز که از بیرون به خانه آمدم دیدم از خواب بیدار شده و گریه می‌کند. او از پرسیدم چیزی شده؟ گفت: خانه‌ات هیچ وقت بی‌برکت نخواهد شد. در خواب آقا را دیدم و مرا شفا داد. همین‌جا در خانه شما روبه‌رویم ننشسته بود».

در اسناد

نگاهی به قدیمی‌ترین وقف‌های ویژه زیارت که در گنجینه رضوی نگهداری می‌شود

موقوفه‌های زواری

نهاد موقوفه خود را به اطعام فقرا و مساکین اختصاص داده است. دسته دوم موقوفه‌هایی هستند که واقفان آن‌ها را به صراحت در متن وقف‌نامه، عواید رقبات موقوفه خود به صورت اختصاصی به گروه خاصی از زائران مانند زائران عرب خارجی اختصاص داده‌اند، در این زمینه می‌توان به موقوفه حاجی علی اکبر خان به اصفهانی که عواید رقبات نهاد موقوفه‌اش را به زائران اهل نجف، کربلا و کاظمین شرط کرده یا موقوفات واقفان دیگری همچون خواجه عتیق منشی، وزیر نظام و صفی‌قلی خان بیگلربیگی اشاره کرد. صفی‌قلی خان نگاهی اختصاصی‌تر به وقف زواری داشته است. او بخشی از عواید موقوفه را وقف زائران نیازمند و در راه مانده کرده و در این بین تأکید دارد زائران بحرینی و زائرانی که از عتبات به مشهد مقدس می‌آیند، نسبت به دیگر زائران در بهره‌مندی از عواید این موقوفه، حق تقدم دارند. وقف‌نامه صفی‌قلی‌خان در سال ۱۰۷۶قمری تنظیم شده است. بخش دیگری از اسناد موقوفات آستان قدس رضوی نیز وجود دارند که در نحوه هزینه‌کرد آن برای زائران، کمک‌های نقدی و غیرنقدی، اسناد متعلق به چگونگی استقبال و پذیرایی از زائران، اسناد زیارت‌نامه‌خوانان، بحثی در مورد عکاسی زیارتی به عنوان یکی از هویت‌های مهم و مرتبط با زیارت در مشهد پرداخته است.

هم‌عام هم‌خاص

نکات دیگری که از این این اسناد بدست می‌آید در مورد مصرف عواید موقوفه‌هاست. به گفته کارشناسان، عواید این موقوفات به دو دسته تقسیم می‌شدند. دسته نخست موقوفه‌های زواری عمومی هستند. در این دسته، واقف عواید رقبه یا رقبات موقوفه‌اش را به صورت مطلق وقف بر مصرف زائران امام رضا(ع) کرده و نامی از زائران کشور خاصی نبرده و شرطی را هم تعیین نکرده است. در این خصوص می‌توان به موقوفه عتیقی اشاره کرد که بخشی از عواید

آزاده خلیلی| بیشتر زیارت را ارتباطی بین زائر و امام می‌بینیم و در این راه معمولاً متوجه سایر زائران و افرادی که هنگام زیارت با آن‌ها برخورد کرده و روبه‌رو می‌شویم، نیستیم. این در حالی است که زیارت یک معصوم بدون ملاقات و روبه‌رو شدن با سایر زائران و همچنین خادمان حرم امامان ممکن نیست. به همین دلیل نمی‌توان زیارت را یک ارتباط خصوصی و فردی صرف دانست و تصور کرد دیگران در آن سهمی ندارند. بلکه بنا به گفته علما و بزرگان دین، بخشی از آداب زیارت امام(ع)، به احترام و توجه به دیگران و رعایت حقوق آن‌ها اختصاص دارد. این امر مشخص می‌کند هنگام زیارت و دیدار امام نمی‌توانیم اطرافیان خود را نادیده بگیریم. بنا بر این توضیح خوب است برای داشتن زیارتی کامل و با کیفیت مطلوب‌تر به آداب برخورد با سایر زائران و همچنین اطرافیانمان توجه کنیم.

در میان آداب متعدد زیارت که در کتاب‌های فقهی و اخلاقی آمده، آدابی توسط شهید اول در کتاب دروس نقل شده که می‌توان گفت از جامع‌ترین آداب زیارت است و در آن تقریباً به همه جوانب زیارت توجه شده است. این آداب ۱۴ نکته دارد که برخی از نکات آن در مورد توجه به اطرافیان، خادمان حرم و همچنین توجه به سایر مردم است.

احترام به خادمان امام (ع)

شهید اول پس از ذکر آداب زیارت که متوجه معصوم و مرقد ایشان است، در نکته دهم از آداب زیارت آورده: «به نگهبانان و خادمان حرم احسان و احترام کردن». امامان ما هیچ‌گاه در برابر لطف و خدمت دیگران به خود و دوستدارانشان بی‌تفاوت نبودند و آن‌ها را مورد احترام قرار می‌دادند. خوب است ما هم به کسانی که به امام و دوستداران امام خدمت می‌کنند، احترام بگذاریم.

خدمت به دوستان امام(ع)

کسانی که به زیارت امام رضا(ع) می‌روند، دوستداران و میهمانان امام و مورد توجه و لطف ایشان هستند؛ برای همین است احترام گذاشتن و خدمت کردن به آن‌ها، احترام و خدمت به امام است.

در مورد امام خمینی(ره) نقل شده در دوره جوانی همراه چند نفر از دوستان خود به زیارت حضرت رضا(ع) رفته بودند. وقتی همه با هم به زیارت می‌رفتند، امام زودتر از دیگران به محل سکونت بازمی‌گشت و امکانات پذیرایی از همراهان خود را فراهم می‌کرد. روزی یکی از همراهان پرسید: حیف نیست به خاطر دوستان و پذیرایی از آنان دعا و زیارت را مختصر می‌کنید؟ امام پاسخ داد: ثواب این کار از زیارت و دعا کمتر نیست. (مردان علم در میدان عمل، ج ۷، ص ۱۷۰)

رعایت حقوق زائران امام(ع)

یکی از آداب زیارت رعایت حقوق دیگران است. با توجه به این نکته خوب است هنگام زیارت حواسمان به اطرافیانمان باشد. این امر در زمان شلوغی اماکن متبرک اهمیت بیشتری دارد. گاه بدون اینکه بخواهیم هنگام زیارت برای دیگران را لگد کرده یا به کسی تنه می‌زنیم، همه این رفتارها هرچند سهوی باشند اما می‌توانند موجب آزار دیگران شده و بر زیارت خود مانیز تأثیر بگذارند.

توجه به حق الناس پیش از زیارت امری است که در روایات ما به آن پرداخته شده است. شخصی به نام «ابوئمامه» می‌گوید: به امام باقر(ع) عرض کردم: می‌خواهم به مکه و مدینه [برای انجام مراسم حج] مسافرت کنم، ولی بر گردنم قرض است. آیا می‌توانم پیش از ادای قرض به این مسافرت اقدام کنم؟ آن حضرت پاسخ داد: باز گرد و بدهکاری خود را به صاحبش رد کن و متوجه باش با خدا [و رسول خدا(ص)] به‌گونه‌ای ملاقات کن که دینی بر گردنت نباشد؛ چرا که مؤمن، خیانت [به امانت و دین] نمی‌کند. (آموزه‌های اخلاقی- رفتاری امامان شیعه، ص ۵۷)